

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБЛІКУ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Розглянуто класифікацію дебіторської заборгованості відповідно до чинного законодавства та розроблено практичні пропозиції щодо її організації на підприємстві будь-якої форми власності, що може сприяти оптимальній та результативній його діяльності

Постановка проблеми. У ринкових умовах господарювання наявність у підприємства значних розмірів дебіторської заборгованості знижує ліквідність його активів, негативно впливає на фінансову платоспроможність, а також відволікає зайві грошові кошти. Так, за товари, роботи, послуги, які надані покупцю з відстрочкою платежу, підприємство-продавець після закінчення звітного періоду має сплатити податки державі, заробітну плату працівникам, розрахуватися за орендну плату, матеріали тощо. Якщо оплата за надані товари своєчасно не надійшла, підприємство вимушене перетворювати власні високоліквідні активи у грошові кошти з метою здійснення розрахунків щодо зобов'язань та запобігання банкрутства.

Тому належна організація обліку дебіторської заборгованості сприяє ефективному управлінню її розмірам і термінами на підприємстві та посиленню контролю за своєчасним здійсненням розрахунків.

Стан вивчення проблеми. На ефективність діяльності вітчизняного підприємства значною мірою впливають створена організаційна структура, якість підготовки облікової інформації, професійний рівень фахівців, належна оцінка отриманих даних, які обумовлюють прийняття управлінських рішень. Бухгалтер під час ведення обліку і здійснення податкових розрахунків на вітчизняному підприємстві має

орієнтуватися у методологічних розбіжностях різних законодавчих баз, які регулюють дві економіко-правові системи – обліково-аналітичну та податкову.

Мета дослідження. Основною метою статті є розгляд класифікації дебіторської заборгованості згідно з чинним законодавством та розробка практичних пропозицій щодо її організації на підприємстві будь-якої форми власності, що може сприяти оптимальній та результативній його діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Пропозиції вітчизняних авторів щодо питань організації обліку дебіторської заборгованості та управління її розмірами на підприємстві є наступними:

– Бутинець Ф.Ф. запропонував відображувати в наказі про облікову політику такі основні елементи організації обліку дебіторської заборгованості, як: критерії групування заборгованості за строками її надання та непогашення; метод формування резерву сумнівних боргів; графіки руху документів, що підтверджують виникнення дебіторської заборгованості; облікові реєстри, в яких фіксують розміри дебіторської заборгованості; процедуру передачі інформації з облікових реєстрів до центральної бухгалтерії та її відображення у звітності;

– Нашкерська Г. пропонує застосовувати метод класифікації сумнівних боргів підприємствам, які мають значну кількість

дебіторів, і навпаки – метод формування резерву з врахуванням платоспроможності кожного окремого дебітора краще використовувати тоді, коли кількість дебіторів незначна;

– Сопко В. та Завгородній В. з метою організації обліку дебіторської заборгованості вважають доцільним визначити на підприємстві об'єкти заборгованості відповідно до термінів її погашення та згрупувати суб'єкти боргу (фізичні та юридичні особи) за видами заборгованості. Зокрема, аналітичний облік вести за кожним видом заборгованості та окремим підприємством або фізичною особою [3].

Викладення основного матеріалу. Згідно Закону України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні”, національні стандарти бухгалтерського обліку не повинні суперечити міжнародним міжнародним. Але на відміну від українських П(С)БО, МСФЗ не передбачають єдиного стандарту, що регулює облік дебіторської заборгованості. Питання щодо обліку дебіторської заборгованості регулюється міжнародними стандартами, серед яких: МСФЗ 1 “Подання фінансових звітів”, МСФЗ 32 “Фінансові інструменти: визнання та оцінка”.

Таким чином, в обліку інформація щодо дебіторської заборгованості та розкриття її у фінансовій звітності підприємства в Україні формується згідно з П(С)БО 10 “Дебіторська заборгованість”.

Дебітори – це юридичні та фізичні особи, які внаслідок минулих подій заборгували підприємству певну суму грошових коштів, їх еквівалентів або інших активів.

Дебіторська заборгованість – це сума заборгованості дебіторів підприємству на певну дату.

Для організації обліку розрахунків з дебіторами на підприємстві треба визначитися з її класифікацією згідно з чинним законодавством. Так, обов'язковим в Україні є поділ дебіторської заборгованості відповідно до п. 4 П(С)БО 10 на

довгострокову та поточну, який залежить від нормального операційного циклу і терміну погашення заборгованості.

Довгострокова дебіторська заборгованість – це сума дебіторської заборгованості фізичних та юридичних осіб, яка не виникає в ході нормального операційного циклу та буде погашена після дванадцяти місяців з дати балансу [2].

Для обліку довгострокової дебіторської заборгованості Планом рахунків передбачений рахунок 18 “Довгострокова дебіторська заборгованість”. Суб'єкти малого підприємництва, відображаючи в обліку довгострокову дебіторську заборгованість, повинні застосовувати рахунок 18 і його субрахунки.

Даний рахунок має наступні субрахунки:

181 “Заборгованість за майно, що передано у фінансову оренду” – відображають чисті інвестиції орендодавця у фінансову оренду, визначені згідно П(С)БО 14 “Оренда”;

182 “Довгострокові векселі одержані” – призначений для обліку векселів, одержаних у забезпечення довгострокової дебіторської заборгованості;

183 “Інша дебіторська заборгованість” – призначений для обліку довгострокової дебіторської заборгованості, яка не відображається на інших субрахунках рахунку 18 “Довгострокова дебіторська заборгованість”, зокрема розрахунки з працівниками за виданими довгостроковими позиками, інші види розрахунків.

Довгострокова дебіторська заборгованість, на яку нараховуються відсотки, відображається в балансі за теперішньою вартістю. Розрахунок теперішньої вартості здійснюється за допомогою дисконтування, тобто довгострокова дебіторська заборгованість оцінюється за дисконтованою вартістю майбутніх платежів, які очікуються для погашення цієї заборгованості.

Поточна дебіторська заборгованість – це сума дебіторської заборгованості, яка виникає в ході нормального операційного циклу або буде погашена протягом дванадцяти місяців з дати балансу.

Для обліку поточної дебіторської заборгованості Планом рахунків передбачені наступні рахунки:

34 “Короткострокові векселі одержані”. На цьому рахунку ведеться облік векселів в забезпечення дебіторської заборгованості. Рахунок має такі субрахунки: 341 “Короткострокові векселі, одержані в національній валюті” та 342 “Короткострокові векселі, одержані в іноземній валюті”. У звітності короткострокові векселі одержані відображаються в Балансі форма 1 в розділі II активу рядок 150 “Векселі одержані”, в якому показана заборгованість покупців, замовників та інших дебіторів за відвантажену продукцію, виконані роботи та надані послуги, що забезпечена векселями.

На рахунку 36 “Розрахунки з покупцями та замовниками” та на його субрахунках 361 “Розрахунки з вітчизняними покупцями”, 362 “Розрахунки з іноземними покупцями” узагальнюють інформацію про розрахунки з покупцями та замовниками за відвантажену продукцію, виконані послуги й роботи, окрім заборгованості, що забезпечена векселем.

37 “Розрахунки з різними дебіторами”. Ведеться облік розрахунків за поточною дебіторською заборгованістю з різними дебіторами за виданими авансами, нарахованими доходами, за претензіями, за відшкодуванням завданих збитків, за позиками членам кредитних спілок і за іншими операціями. Рахунок 37 має такі субрахунки:

– 371 “Розрахунки за виданими авансами” – обліковують аванси, видані іншим підприємствам;

– 372 “Розрахунки з підзвітними особами” – обліковують розрахунки з підзвітними особами;

– 373 “Розрахунки за нарахованими доходами” – обліковують нараховані дивіденди, відсотки, роялті, що підлягають одержанню;

– 374 “Розрахунки за претензіями” – обліковують розрахунки за претензіями, пред’явленими постачальниками та підрядниками, а також за пред’явленими штрафами, пенею, неустойками.

– 375 “Розрахунки за відшкодуванням завданих збитків” – обліковують розрахунки з відшкодування підприємству збитків внаслідок нестачі і втрат від псування цінностей, якщо винуватця виявлено;

– 376 “Розрахунки за позиками членам кредитних спілок” – обліковують розрахунки за позиками членам кредитних спілок;

– 377 “Розрахунки з іншими дебіторами” обліковують розрахунки за операціями, що пов’язані зі спільною діяльністю, розрахунки з працівниками (окрім розрахунків з оплати праці та з підзвітними особами), інші розрахунки.

Облік на рахунку 38 “Резерв сумнівних боргів” ведуть за боржниками чи за строками непогашення дебіторської заборгованості залежно від того, за яким методом здійснюється нарахування резерву сумнівних боргів.

На рахунку 64 “Розрахунки за податками й платежами” обліковують інформацію про розрахунки підприємства за всіма видами платежів до бюджету, включаючи податки з працівників підприємства, і за фінансовими санкціями. Рахунок 64 має наступні субрахунки:

– 641 “Розрахунки за податками” – для обліку податків, що нараховуються і сплачуються згідно з чинним законодавством (ПДВ, Податок на прибуток та ін.);

– 642 “Розрахунки за обов’язковими платежами” – для обліку розрахунків за зборами (обов’язковими платежами), що справляються згідно з чинним законодавством і облік яких не ведеться на рахунку 65 “Розрахунки за страхуванням”;

– 643 “Податкові зобов’язання” для обліку суми ПДВ, яку визначено на підставі з одержаних авансів;

– 644 “Податковий кредит” – для обліку суми ПДВ, на яку підприємство має право зменшити ПДВ [6].

На рахунку 68 “Розрахунки за різними операціями”, а саме на його субрахунку 682 “Внутрішні розрахунки” ведеться облік внутрішніх розрахунків підприємства. Довгострокову та поточну дебіторську заборгованість згідно з П(С)БО 2

відображують у ф. № 1 у складі активів Балансу підприємства: довгострокову – в розділі I – “Необоротні активи”, а поточну – в розділі II активу Балансу “Оборотні активи”.

Довгострокову дебіторську заборгованість обліковують за видами на рахунках класу 1 “Необоротні активи”, а облік поточної дебіторської заборгованості – на рахунках класу 3 “Кошти, розрахунки та інші активи” та класу 6 “Поточні зобов’язання” у разі виникнення дебетового сальдо на окремих субрахунках синтетичних рахунків 64, 68.

Розглянувши облік дебіторської заборгованості відповідно до Плану рахунків та Інструкції про його застосування, можна сказати, що аналітичний облік довгострокової дебіторської заборгованості (розрахунки з різними дебіторами) ведуть за кожним дебітором, за видами заборгованості, термінами її виникнення й погашення, а аналітичний облік поточної дебіторської заборгованості (розрахунки з покупцями та замовниками) – за кожним покупцем та замовником, за кожним пред’явленим до сплати рахунком. [4].

Дебіторську заборгованість відповідно до П(С)БО 10 та залежно від платоспроможності дебіторів також поділяють на сумнівну та безнадійну.

Сумнівна дебіторська заборгованість визначається якщо своєчасність здійснення розрахунків за поточною дебіторською заборгованістю за продукцію, товари, роботи, послуги порушилася з різних причин або не була виконана у визначені договорами терміни, тобто щодо якої існує невпевненість її погашення боржником.

Безнадійна дебіторська заборгованість визнається та відображується в обліку, якщо існує впевненість (підстава) щодо неповернення її боржником або за якої минув строк позовної давності [5].

Виникнення на підприємстві дебіторської заборгованості здійснюється відповідно до принципу нарахування. За цим принципом відвантаження товарів (виконання робіт, надання послуг) покупцю за умовами договору купівлі-продажу вважається подією,

згідно з якою у продавця виникають валовий дохід (за податковим законодавством) та поточна дебіторська заборгованість у разі відсутності негайної оплати.

Тому підписання договору та пред’явлення покупцю розрахункових документів згідно з фактом відвантаження йому товарів є підставою для виникнення у продавця дебіторської заборгованості.

Поточну дебіторську товарну заборгованість (за товари, роботи, послуги) обліковують за групами залежно від строків непогашення заборгованості, які визначаються умовами договору та встановленням коефіцієнта сумнівності для кожної групи. Так, з метою достовірного відображення активів кожне підприємство має визначати резерв сумнівних і безнадійних боргів. Поточну дебіторську заборгованість (товарну) включають до підсумку балансу за чистою реалізаційною вартістю. Тобто для визначення такої вартості необхідно від дебіторської заборгованості на дату балансу вирахувати величину резерву сумнівних боргів. Форма Балансу містить рядок (код 162) для відображення величини резерву сумнівної заборгованості лише в ув’язуванні з дебіторською заборгованістю за товари, роботи, послуги.

Величину резерву сумнівних боргів відповідно до п. 8 П(С)БО 10 визначають за одним із варіантів:

– на підставі методу класифікації дебіторської заборгованості;

– виходячи з конкретної платоспроможності кожного окремого дебітора.

Під час проведення оцінки поточної дебіторської заборгованості (товарної) чинним законодавством передбачено певні особливості. Так, відповідно до принципу обачності в момент визначення доходу від реалізації підприємство має врахувати можливі втрати від неповернення частини боргів покупцями.

Організацію обліку дебіторської заборгованості на підприємстві необхідно починати з процедури підготовки облікової політики, яка має певні особливості. Наказ

про облікову політику запропоновано формувати за трьома етапами, такими як організаційний, технологічний, заключний.

Організаційний етап – керівник призначає групу фахівців, які обов'язково беруть участь у процесі підготовки проекту наказу про облікову політику. Вони мають обґрунтувати форму ведення бухгалтерського обліку.

Технологічний етап – фахівці мають здійснити огляд та запропонувати побудову бухгалтерської служби, тип структури апарату бухгалтерії, форму організації облікового процесу за технічними ознаками, які є основними на кожному підприємстві. Необхідно також організувати обліковий процес на кожній ділянці, надати оцінку загальним й специфічним принципам та методам організації обліку, які є альтернативними, залежать від галузі та специфіки діяльності даного підприємства. При прийнятті ефективних управлінських рішень пропонуємо розглянути обрані методи разом з показниками фінансово-господарської діяльності підприємства та провести оцінку їх переваг у майбутньому.

Фахівцям підприємства необхідно визначити та згрупувати заборгованість за термінами її виникнення (довгострокова або поточна), за видами, за об'єктами обліку (кожним боржником, дебітором) та строками непогашення. Крім того, потрібно відібрати та скомпонувати облікові номенклатури і носії облікової інформації щодо дебіторської заборгованості.

Починати організацію облікового процесу процедури документального забезпечення дебіторської заборгованості на цьому етапі необхідно з відбору:

– облікових номенклатур, організація яких включає два види робіт – вибір (формування) економічної інформації, що має бути відображена в обліково-аналітичній системі підприємства, та складання переліку господарських фактів про форми функціонування майна і капіталу підприємства;

– носіїв облікових номенклатур, до яких належать будь-які матеріальні носії, зокрема типові форми (накладні, рахунки-фактури), облікові реєстри, форми звітності або договори та інші документи. Носії облікових номенклатур за кожною окремою ділянкою, зокрема за дебіторською заборгованістю формують в альбоми первинних документів.

Заключний етап – фахівці готують і докладно обговорюють проект наказу про облікову політику підприємства, і тільки після врахування пропозицій та внесення змін керівник затверджує його [3].

Для зручності ведення обліку дебіторської заборгованості бухгалтерії підприємства необхідно спочатку визначити облікові номенклатури, відібрати та сформувати в робочі альбоми документів носії облікової інформації, до яких можуть належати типові форми документів або документи, які самостійно розроблені фахівцями.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Організація обліку дебіторської заборгованості на підприємстві будь-якої форми власності має важливе значення, оскільки сприяє упорядкуванню інформації, прозорості та достовірності даних із розрахункових операцій за борговими правами (з дебіторами). Керівнику підприємства з метою отримання повної й оперативної інформації щодо різних видів дебіторської заборгованості, які складають значну частку у структурі оборотних коштів, доцільно забезпечити організацію цієї ділянки обліку із залученням відповідних фахівців.

У цілому під час організації та ведення обліку дебіторської заборгованості бухгалтерії підприємства необхідно:

1. При здійсненні обліку поточної дебіторської (товарної) заборгованості визначити величину резерву сумнівних боргів і включати до підсумку балансу розмір заборгованості за чистою реалізаційною вартістю, тобто за вирахуванням величини резерву сумнівних боргів.

2. Переглядати на дату балансу (останній день звітного періоду) довгострокову заборгованість за окремими дебіторами. Якщо

до терміну погашення заборгованості залишилося менш ніж 12 місяців (на визначену дату), слід відображувати минулу довгострокову заборгованість як поточну.

Оптимальною та результативною можна вважати таку діяльність підприємства, оцінка показників якої свідчить про високий рівень прибутковості та ліквідності. Для забезпечення постійної наявності оборотних коштів і платоспроможності підприємства дуже важливе значення мають розміри його дебіторської заборгованості. Тому підготовка достовірної та теоретично обґрунтованої вихідної інформації, яка буде застосована при складанні фінансової звітності, потрібна як внутрішнім, так і зовнішнім користувачам для проведення аналізу та здійснення оцінки показників діяльності підприємства з метою прийняття ефективних управлінських рішень.

Список використаної літератури:

1. Закон України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність на підприємстві”.
2. П(С)БО 10 “Дебіторська заборгованість”.
3. Білик М.Д. Управління дебіторською заборгованістю підприємств // Фінанси України. – 2003. – № 12. – С. 24-36.
4. Нашкерська Г.В. Бухгалтерський облік: навчальний посібник – Київ: Центр навчальної літератури, 2003. – С. 264-373.

5. Бутинець Ф.Ф. Бухгалтерський фінансовий облік.: Підручник для студентів спеціальності “Облік і аудит” вищих навчальних закладів. – 5-е видання, доп. і перероб: – Житомир: ПП “Рута”, 2003 – С. 465-481.

6. Чебанова Н.В., Василенко Ю.А. Бухгалтерський фінансовий облік: Навчальний посібник. – Київ: Видавничий центр “Академія”, 2002. – С. 169-191.

КОВАЛЕНКО Л.А. – студентка Кременчуцького Державного Політехнічного Університету імені Михайла Остроградського

ЦИГАН Р.М. – викладач Кременчуцького Державного Політехнічного Університету імені Михайла Остроградського